Björn Lundgren

Överraskningsparadoxen

I den första volymen av Saul Kripkes samlade verk finns en sammanställning av en inspelad föreläsning, av Kripke, från 1972. Denna behandlar två paradoxer. Jag kommer att behandla den första av dessa, som jag valt att kalla ”överraskningsparadoxen”, eftersom det avspeglar dess återkommande grundtema oavsett specifik utformning.

Överraskningsparadoxen har framställts på flera sätt; det kan röra sig om en överraskningsavrättning eller ett överraskningsprov. Kripke väljer att framställa det som det senare. Villkoren blir som följer:

(a) En lärare tillkännager att han kommer att hålla i ett prov inom en månad.
(b) Prov ges alltid vid lunchtid.
(c) Provet kommer att bli ett överraskningsprov: ingen student kommer att veta dagen innan provet ges att det kommer att ges nästa dag.[1]

Nu följer det resonemang som ger upphov till paradoxen. Om läraren ger provet den sista dagen, så kommer det inte vara en överraskning eftersom studenterna efter lunchtid dagen innan vet att det inte var något prov den näst sista dagen, och att det alltså bara finns ett alternativ kvar. Således skulle ett prov den sista dagen inte vara en överraskning. Efter att vi exkluderat den sista dagen kan resonemanget förlängas även till den näst sista dagen, eftersom det inte kan vara den sista dagen så vet vi ju efter lunchtid dagen innan den näst sista dagen att den näst sista dagen är det enda alternativet. Således skulle inte heller ett prov på den näst sista dagen vara en överraskning. Resonemanget kan fortsätta tills man exkluderat samtliga dagar … Paradoxen uppstår nu av att vi både kan

[1]Kripke 2011, s. 27: ”A teacher announces that he will give an examination within the month”; ”Examinations are always given at noon”; ”He also announces that the exam will be a surprise exam: no student will know on the day before the exam is given that it will be given the next day”.

Filosofisk tidskrift 2013 nr 2, 37–40

härleda att vi inte kan överraskas samtidigt som vi vet att det naturligtvis inte är något problem att i praktiken överraskas.[2]

Kripke noterar att det är intressant att denna typ av pussel presenteras som ett filosofiskt problem, och noterar insiktsfullt att huruvida det är ett filosofiskt problem beror på vilka filosofiska slutsatser (vilken ”filosofisk moral”) vi får fram ur det.[3] Eftersom Kripke tar en filosofisk vinkling på problemet, så blir problemet således filosofiskt. Här har Kripke skapat något mycket intressantare, genom att ge det en filosofisk hantering – och en filosofisk slutsats – så har Kripke kvalificerat det som filosofi.[4]

Min avsikt i denna korta artikel är att spela den wittgensteinska rollen – i form av en upplösare av (falska) filosofiska problem. Således ämnar jag lösa paradoxen genom en icke-filosofisk lösning.

Jag ber er nu fästa vikt vid tes *c* ovan, som jag kallar ”överraskningstesen”. Lösningen är nu mycket enkel. Problemet bygger på att vi genom tanken tillåts försätta oss i en situation som inte är praktiskt möjlig (givet att överraskningstesen är sann). Denna situation är det teoretiska scenariot där vi befinner oss på den näst sista dagen i månaden, efter lunchtid och utan att vi ännu överraskats (med något prov). Eftersom detta leder till att vi omöjligen kan överraskas är det således ett teoretiskt scenario som aldrig kan uppkomma i praktiken om samtliga teser ovan (specifikt överraskningstesen) införlivas. För att överraskningstesen ska införlivas, så måste den som vill överraska oss ha ett system för att – i praktiken – undvika denna teoretiska möjlighet.

Det räcker dock inte att bara undvika att placera överraskningen (provet) på den sista dagen, eftersom det vid en sådan exkludering skulle innebära att den näst sista dagen bär samma funktion som den sista. Således måste överraskaren exkludera en obestämd mängd dagar från slutet, där överraskningen inte kommer att införlivas. En del skulle nu säga att jag gör tillägg som inte framkommit i beskrivningen av paradoxen, men jag menar att detta är en implicit stödtes som krävs för att förverkliga de givna villkoren, närmare bestämt till överraskningstesen. Det krävs nämligen för att göra denna tes sann, således inser vi att det som en del i beskrivningen av problemet ingår att för att överraskaren ska lyckas med att överraska oss så får vi aldrig – i praktiken – kunna komma till en situation där vi kan härleda vilken dag överraskningen faktiskt sker. (Överraskaren behöver inte ens vara medveten om problematiken, så länge som överraskaren väljer en dag som uppfyller tillräckliga villkor för att säkerställa detta.)

[2]Kripke 2011, s. 27f.

[3]Kripke 2011, s. 28.

[4]Kripkes filosofiska ”lösning” (det är diskutabelt huruvida det är en lösning, jfr Kripke 2011, s. 39) kommer här inte hanteras.

Den grundläggande idén här är helt enkelt att överraskaren antingen lyckas med att uppfylla kraven för att säkerställa överraskningstesen, eller så misslyckas överraskaren med att överraska oss; oavsett så blir det ingen paradox, utan endast ett påstående (överraskningstesen) som antingen är sant eller falskt. Precis som om överraskaren efter att ha delgett oss villkoren helt plötsligt avslöjar vilken dag överraskningen faktiskt kommer att vara (och att det finns konkreta bevis för att detta är sant); så skulle detta inte ge upphov till någon paradox – utan helt enkelt bara var ett misslyckande från överraskarens sida.

En princip som uppfyller villkoren för att överraska oss används dagligen i casinon runt om i världen. Där vill man minska effekterna av statistisk förutsägelse, från spelarens sida, i kortspelet Blackjack. Genom att inte spela sig genom hela kortmängden så exkluderar man möjligheten till exakta förutsägelser (och på så sätt kan spelaren överraskas) och man minskar även – till viss del – möjligheten till, och styrkan av, statistiska förutsägelser.[5]

På samma sätt kan överraskaren i vår paradox ha ett regelsystem där överraskaren slumpmässigt exkluderar mellan fem och tio av de sista dagarna och därefter slumpmässigt väljer ett överraskningsdatum bland de kvarvarande dagarna. Överraskningseffekten garanteras nu genom att vi exkluderas möjligheten att veta var slutet bland de faktiskt möjliga dagarna faktiskt är. (Att valet bland de kvarvarande möjliga dagarna sker slumpmässigt, eller åtminstone med hänsyn till faktorer som vi saknar kännedom om och inte kan härleda, är endast ett tillägg, inget som behövs för att lösa överraskningsparadoxen.[6])

Det här är nyckeln till problemet, att vi härleder från ett tankescenario (där vi når den näst sista dagen efter lunch utan att ha överraskats) som aldrig i praktiken kommer att uppstå, så länge som alla givna premisser för paradoxen uppfylls (specifikt överraskningstesen). Vi kan således – i praktiken – aldrig härleda från den ursprungligt-angivna-sista-dagen, eftersom denna är exkluderad, eller den bestämda-sista-dagen, eftersom denna är okänd för oss. (Vi kan heller inte härleda något bland de kvarvarande dagarna i enlighet med det tillägget ovan.)

Naturligtvis kommer vissa att fortsätta genomföra denna härledning,

[5]Problematiken är inte densamma, eftersom korträkning har att göra med ändrade sannolikheter på grund utav vilka kort som spelats. Men det är ett liknande fenomen, som inte utgör något filosofiskt problem.

[6]Det är endast en generellt god princip för att undvika andra eventuella möjliga problem. Kripke är inne på en liknande förklaring till varför överraskningen är möjlig (jfr Kripke 2011, s. 29) när han använder ett exempel med att placera ett kort i mitten av en kortlek. Lösningen, som här presenteras, handlar dock om insikten om att det praktiska är i konflikt med det teoretiska.

eftersom de är omedvetna om denna lösning, men från ett informerat metaperspektiv så inser vi att denna härledning är inkorrekt eftersom den bygger på ett teoretiskt scenario som aldrig i praktiken kommer att kunna uppkomma (om överraskningstesen uppfylls).

Nu kommer säkert någon invända och säga att vi kan förstärka paradoxen genom att i villkoren statuera att samtliga dagar måste vara reellt möjliga. Om vi generellt skulle tillåta alla dagar som *faktiskt* möjliga, så skulle detta i sig inte ge upphov till någon paradox, för som innan så skulle överraskaren ibland och ibland inte lyckas med att överraska oss, beroende på om överraskningen hamnat inom ett intervall som tillåter överraskning (eller ett som visar sig – i praktiken – vara härledningsbart).

Den insiktsfulle skulle möjligen nu hävda att den egentliga gåtan handlar om frågan om var den egentliga gränsen för att överraskas faktiskt går. Detta föranleder oss in på frågor liknande de som leder till den kända Soritesparadoxen, men hanteringen av detta lämnar jag till ett annat tillfälle – eftersom det är en fråga som inte måste bestämmas för (upp)lösningen av överraskningsparadoxen.[7]

LITTERATUR

Kripke, Saul A. 2011. ”On Two Paradoxes of Knowledge”. I Saul A. Kripke, *Philosophical Troubles: Collected Papers*, vol. 1, s. 27–51. New York: Oxford University Press.

[7] Kripke diskuterar även detta problem, jfr 2011, s. 29ff.